

Mediacja w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa?

Mediation in the canonical process of nullity of marriage?

ks. prof. dr hab. Lucjan Świto

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID 0000-0002-6392-4599

e-mail: lucjan.swito@uwm.edu.pl

Streszczenie: Artykuł podejmuje temat mediacji w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa, analizując możliwość i zasadność stosowania środków pojednawczych w świetle prawa kanonicznego. Autor zestawia świecką instytucję mediacji – zakorzenioną w polskim prawie cywilnym i nastawioną na kompromis – z pastoralną praktyką Kościoła, której celem jest nie tyle rozstrzygnięcie sporu, co rozeznanie prawdy i – tam gdzie to możliwe – odbudowanie komunii małżeńskiej. W artykule omówiono cztery zasadnicze aspekty tzw. „mediacji kanonicznej”: jej charakter, zakres zastosowania, przewidywane skutki oraz osobę mediatora. Autor wykazuje, że choć kanoniczna forma mediacji nie odpowiada cywilnoprawnemu modelowi mediacji, stanowi ona integralną część duszpasterskiej misji Kościoła wobec osób przeżywających kryzys małżeński. Zwrócono uwagę, że reforma procesu małżeńskiego (*Mitis Iudex Dominus Iesus*) nie wyeliminowała tej formy działania, lecz skłania do jej pogłębionego rozumienia i szerszego stosowania. W zakończeniu autor formułuje postulaty dotyczące dalszego rozwoju praktyki pojednawczej w trybunałach kościelnych – poprzez wzmocnienie roli poradni rodzinnych, formację duchownych i sędziów w zakresie komunikacji pojednawczej oraz ewentualną instytucjonalizację mediacji jako etapu wstępnego przed formalnym rozpoczęciem procesu. Mediacja kanoniczna jawi się tu jako wyraz miłosierdzia i troski Kościoła, który – na wzór „szpitala polowego” – towarzyszy, lecz nie rezygnując przy tym z prawdy Ewangelii.

Słowa kluczowe: nieważność małżeństwa, mediacja kanoniczna, proces małżeński, pojednanie małżonków, duszpasterstwo rodzin, pastoralna troska Kościoła

Abstract: The article addresses the issue of mediation in the canonical process of declaring the nullity of marriage, analyzing the possibility and appropriateness of applying reconciliatory measures within the framework of canon law. The author compares the secular institution of mediation – rooted in Polish civil law and oriented toward compromise – with

the Church's pastoral practice, whose aim is not so much the resolution of a dispute as the discernment of truth and, where possible, the restoration of marital communion. Four key dimensions of so-called „canonical mediation” are analyzed: its nature, scope of application, expected outcomes, and the role of the mediator. The article argues that while canonical mediation does not correspond to the technical-legal model of civil mediation, it is a legitimate and meaningful expression of the Church's pastoral mission toward couples in crisis. The reform of the canonical marriage process (*Mitis Iudex Dominus Iesus*) did not eliminate such pastoral efforts but invites a deeper understanding and broader implementation of reconciliatory practices. The article concludes with proposals for strengthening the role of mediation in ecclesiastical practice-through the development of diocesan family counselling services, training for clergy and judges in reconciliatory communication, and consideration of canonical mediation as a recommended (or even obligatory) preliminary phase before initiating formal judicial proceedings. Canonical mediation emerges not as a technical tool, but as an expression of the Church's merciful care-one that seeks to heal, accompany, and uphold the truth of the Gospel in the midst of human fragility.

Keywords: nullity of marriage, canonical mediation, matrimonial process, marital reconciliation, pastoral care of families, the Church's pastoral care

Treść: Wstęp. 1. Charakter mediacji: świecki a kanoniczny paradygmat. 2. Zakres zastosowania mediacji. 3. Skutki mediacji 4. Mediator – czyli kto? Zakończenie.

Wstęp

Rozpad rodziny i kryzys małżeństwa to zjawiska, które mają nie tylko wymiar prywatny, lecz także społeczny, państwowy i religijny. Współczesne społeczeństwa poszukują skutecznych narzędzi zaradczych wobec rosnącej liczby rozwodów i separacji. Jednym z takich narzędzi w polskim prawie cywilnym jest mediacja – forma alternatywnego rozwiązywania sporów, coraz szerzej stosowana zwłaszcza w sprawach rodzinnych. Również prawo kanoniczne, które reguluje między innymi kwestie małżeńskie, przewiduje środki o charakterze pojednawczym. W tym kontekście rodzą się pytania: czy w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa można mówić o odpowiedniku mediacji w rozumieniu prawa cywilnego? A jeśli tak – to w jakim zakresie i w jakiej formie? Czy reforma procesu małżeńskiego, wprowadzona przez papieża Franciszka na mocy *Mitis Iudex Dominus Iesus*, zniósła obowiązek stosowania środków duszpasterskich zmierzających do pojednania małżonków?

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na postawione wyżej pytania. Przedmiotem opracowania jest analiza czterech zasadniczych płaszczyzn środków pojednawczych w kanonicznym procesie małżeńskim, określanych tu skrótowo mianem „mediacji kanonicznej”: jej charakteru, zakresu zastosowania, przewidywanych skutków oraz osoby mediatora. W zakończeniu omówione zostaną również przesłanki zastosowania środków pojednawczych w procedurze kanonicznej.

1. Charakter mediacji: świecki a kanoniczny paradygmat

W prawie polskim mediacja jest rozumiana jako interwencja neutralnej trzeciej strony w trwający konflikt między małżonkami, zmierzająca do wypracowania wzajemnie akceptowalnego porozumienia, często w sprawie rozvodu lub warunków separacji. Jak zauważa H. Przybyła-Basista, zaangażowanie się w spór prowadzi do zubożenia komunikacji, wrogich postaw, nadwrażliwości na różnice. Celem mediacji jest minimalizacja tych skutków i ochrona godności stron oraz dzieci. Mediacja jawi się więc jako alternatywa wobec dramatycznych postępowań sądowych, w których często towarzyszy poczucie podejmowania decyzji niewłaściwych, lecz koniecznych jako mniejsze zło¹.

W prawie kanonicznym sytuacja wygląda odmiennie. Małżeństwo jest sakramentem, co oznacza, że ma charakter trwały i nierozrwalny (kan. 1056 KPK/83). Stąd proces o stwierdzenie nieważności nie jest postępowaniem rozwodowym, lecz ma na celu ustalenie, czy w momencie jego zawarcia wystąpiły przeszkody lub wady zgody małżeńskiej, które powodują, że związek nigdy nie zaistniał w sposób ważny. W tym kontekście ewentualna „mediacja” nie ma na celu wypracowania kompromisu w sprawie rozwiązania małżeństwa, jak w prawie świeckim, ale poszukiwanie prawdy o ważności lub nieważności węzła oraz ewentualnego pojednania małżonków.

¹ H. PRZYBYŁA-BASISTA, *Mediacje rodzinne w konflikcie rozwodowym. Gotowość i opór małżonków a efektywność procesu mediacji*, Katowice 2006, s. 57.

Prawo kanoniczne – podobnie jak prawo świeckie – przewiduje środki pojednawcze, w tym zachętę do pojednania małżonków, o ile istnieje realna szansa na uratowanie wspólnoty życia. W kan. 1446 KPK/83 ustawodawca kościelny zawarł ogólną normę dotyczącą rozwiązywania sporów. Paragraf pierwszy stanowi: „Wszyscy wierni, a przede wszystkim biskupi, winni usilnie dążyć do tego, aby – z zachowaniem sprawiedliwości – na ile to możliwe, wykluczyć spory w Ludzie Bożym i jak najszybciej pokojowo je rozwiązywać”. Paragraf drugi zaś wskazuje: „Sędzia, na początku sprawy, a także w każdym jej stadium, jeśli dostrzega jakąkolwiek nadzieję pomyślnego rozwiązania, powinien zachęcić strony i pomóc im w dążeniu do słusznego zakończenia sporu przez wzajemne porozumienie, wskazując odpowiednie do tego drogi, także z udziałem godnych zaufania osób jako pośredników”. W dalszej części *Kodeksu Prawa Kanonicznego*, w księdze VII, w sekcji dotyczącej procesów specjalnych, ustawodawca ponownie podejmuje temat pojednania stron – tym razem w odniesieniu do procesów o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Przed reformą prawa małżeńskiego wprowadzoną przez papieża Franciszka, norma kan. 1676 KPK/83 zobowiązywała sędziego do tego, aby – przed przyjęciem sprawy, a widząc nadzieję na pozytywne rozwiązanie – podjął środki pastoralne zmierzające do doprowadzenia małżonków, o ile to możliwe, do uważnienia małżeństwa i do wznowienia wspólnoty życia małżeńskiego. Po reformie, ustawodawca kodeksowy – w aktualnym brzmieniu kan. 1675 KPK/83 – zobowiązuje przewodniczącego trybunału, by przed przyjęciem sprawy upewnił się, że nie ma już możliwości przywrócenia wspólnoty małżeńskiej.

Wskazana wyżej zmiana normatywna może budzić wątpliwość, czy celem ustawodawcy kościelnego – poprzez zastąpienie dotychczasowego brzmienia kan. 1676 KPK/83 nową treścią kan. 1675 KPK/83 – nie było wyeliminowanie z procesów małżeńskich tzw. „mediacji kanonicznej”. Na tak postawione pytanie należy odpowiedzieć przecząco. Przede wszystkim dlatego, że reforma nie polegała na prostym usunięciu obowiązku stosowania środków pastoralnych zmierzających do pojednania stron, lecz na redakcyjnej zmianie treści normy. Wprawdzie obecne brzmienie kan. 1675 KPK/83 nie nakłada już na

przewodniczącego trybunału obowiązku podejmowania działań zmierzających do uważnienia małżeństwa i odnowienia wspólnoty życia – tam, gdzie byłoby to możliwe – jednak, co należy wyraźnie podkreślić, nadal ciąży na nim powinność upewnienia się, że nie istnieje już realna możliwość pojednania małżonków.

Zobowiązanie wskazane w kan. 1675 KPK/83 oznacza konieczność rozeznania nie tylko formalnego, ale także duszpasterskiego i zakłada – przynajmniej *implicite* – próbę mediacji, rozmowy duszpasterskiej lub innej formy wsparcia ukierunkowanej na odbudowę relacji. W tym kontekście mediacja w prawie kanonicznym, choć nie ujęta w sposób techniczny ani proceduralny, nadal ma funkcjonować jako forma duszpasterskiego towarzyszenia, ukierunkowanego na przywrócenie komunii małżonków, a nie na jej formalne rozwiązanie.

Treść tego przepisu, w powiązaniu z kan. 1446 KPK/83, wyraża wolę ustawodawcy kościelnego unikania wytaczania sporów oraz zobowiązuje sędziów kościelnych do stosowania środków duszpasterskich, które mogą doprowadzić do pojednania stron. Należy przy tym zaznaczyć, że w tzw. sprawach o dobro publiczne – do których zalicza się procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa – ustawodawca wykluczył możliwość zawarcia ugody (kan. 1715 KPK/83). Oznacza to, że pojednanie stron nie ma na celu zakończenia procesu przez odstąpienie od niego, lecz stanowi wyraz troski o możliwość uważnienia małżeństwa (tj. jego ponownego zawarcia w sposób ważny) oraz przywrócenia wspólnoty życia małżeńskiego – tam, gdzie istnieją ku temu realne przesłanki².

W świetle powyższych uwag nie ulega wątpliwości, że przedstawione środki mają charakter pastoralny, a nie kontraktowy. Oznacza to, że „mediacja kanoniczna” w sprawach małżeńskich nie jest tożsama z mediacją w rozumieniu prawa świeckiego. Jej istotą jest przede wszystkim interwencja duszpasterska, ukierunkowana na odbudowanie komunii małżeńskiej tam, gdzie istnieje szansa jej przywrócenia. Nauczanie Kościoła konsekwentnie wskazuje na potrzebę

² L. MADERO, *Komentarz kan. 1676*, w: P. MAJER (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 1255.

dążenia do pojednania małżonków oraz do odnowienia lub konwalidacji konsensu małżeńskiego³. W tym właśnie duchu instytucja ta interpretowana jest również w literaturze przedmiotu⁴.

2. Zakres zastosowania mediacji

W świeckim procesie rozwodowym zakres mediacji obejmuje szeroki wachlarz kwestii związanych z rozpadem małżeństwa. Może ona mieć charakter pojednawczy – kiedy celem jest odbudowanie relacji między małżonkami, bądź ugodowy – gdy prowadzi do możliwie spokojnego i konstruktywnego zakończenia związku⁵.

Koncyliacyjne rozwiązywanie sporów, w tym sporów wynikających z rozpadu małżeństwa, stanowi obecnie istotny element postępowania cywilnego w polskim systemie prawnym. Wyrazem tego podejścia jest między innymi wprowadzenie do *Kodeksu postępowania cywilnego* całego rozdziału poświęconemu mediacji i postępowaniu pojednawczemu (art. 183¹-186 k.p.c.). Nie wdając się w szczegóły tej regulacji, warto zauważyć, że przepisy te określają między innymi metody prowadzenia mediacji, status i kwalifikacje mediatora, zasady tajemnicy oraz dobrowolności postępowania mediacyjnego, a także jego przebieg proceduralny. Szczególnie istotny w kontekście spraw

³ M. NAKIELSKA, *Mediacja i możliwość jej aplikacji w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: R. SZTYCHMILER, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. I, Olsztyn 2012, s. 105.

⁴ Według M. Wojdały w procesach prawa kanonicznego mediacja bywa sposobem na pogodzenie się małżonków, a gdy to nie będzie możliwe, należy podjąć działania mające na celu pomoc w przygotowaniu do procesu, M. WOJDAŁA, *Prawo kanoniczne – stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: J. PASIEKA (red.), *Rozwód cywilny i „rozwód kościelny”. Rozwiązywania i stwierdzanie nieważności małżeństwa*, Wrocław 2014, s. 142. Zdaniem M. Nakielskiej mediacja stanowi środek pastoralny, za pomocą którego mogą być rozwiązywane spory członków Kościoła, M. NAKIELSKA, *Legitymacja czynna i bierna do mediacji w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: J. CZAPSKA, M. SZELĄG-DYLEWSKI (red.), *Mediacja w prawie*, Kraków 2014, s. 179.

⁵ Art. 436 k.p.c. Por. też M. DUŚ, *Mediacje małżeńskie i rodzinne szansą na pozasądowe rozwiązanie konfliktu*, *Kortowski Przegląd Prawniczy* 2 (2025), s. 23.

mażeńskich jest art. 10 k.p.c., który wyraźnie zobowiązuje sąd do podejmowania działań zmierzających do ugodowego załatwienia sprawy – na każdym jej etapie i w każdej sprawie, w której dopuszczalne jest zawarcie ugody – w szczególności poprzez nakłanianie stron do mediacji. Ponadto, zgodnie z art. 436 § 1 i 2 k.p.c., sąd może skierować strony do mediacji, jeśli uzna, że istnieją szanse na utrzymanie małżeństwa. Jeżeli sąd nabierze przekonania, że możliwe jest przywrócenie wspólnoty życia małżeńskiego, może zawiesić postępowanie. Zgodnie z art. 440 § 1 i 2 k.p.c., zawieszenie takie może nastąpić tylko raz w toku postępowania.

Przedmiotem mediacji cywilnej mogą być między innymi: próby pojednania małżonków, ustalenie warunków rozstania, określenie sposobu sprawowania władzy rodzicielskiej, kontaktów z dziećmi, wysokości alimentów, zasad zaspokajania potrzeb rodziny, jak również kwestie majątkowe i mieszkaniowe. Mediacja daje stronom możliwość wypracowania rozwiązań dostosowanych do ich realnej sytuacji życiowej, w atmosferze mniejszego napięcia emocjonalnego niż w postępowaniu sądowym. W praktyce jednak mediacje małżeńskie rzadko kończą się pełnym pojednaniem stron i odbudową związku. Częściej prowadzą do zawarcia ugody regulującej warunki rozstania – w tym sensie mediacja staje się narzędziem „godnego rozvodu”. Statystyki pokazują, że tylko niewielki procent spraw kończy się faktycznym cofnięciem pozwu o rozwód, co wynika między innymi z zaawansowanego stopnia rozpadu więzi między małżonkami i późnego momentu, w którym mediacja jest podejmowana⁶.

W prawie kanonicznym zakres mediacji jest zdecydowanie węższy. Nie może ona wpływać na treść wyroku sądu kościelnego w zakresie ważności małżeństwa, ponieważ orzeczenie to musi opierać się na obiektywnych dowodach i kanonicznych podstawach nieważności, a nie na woli czy porozumieniu stron. Nie może być również traktowana jako forma „ugodowego rozvodu”, ponieważ Kościół katolicki – zgodnie ze swoją doktryną – nie uznaje możliwości rozwiązania ważnie zawartego i dopełnionego małżeństwa (kan. 1141

⁶ M. ARCZEWSKA, *Role społeczne sędziów rodzinnych*, Warszawa 2009.

KPK/83). Mediacja w kanonicznym rozumieniu może natomiast dotyczyć próby pojednania stron, odnowienia życia małżeńskiego lub duszpasterskiego rozeznania czy proces o stwierdzenie nieważności jest w ogóle konieczny. Może też pomóc stronom zrozumieć charakter ich kryzysu i właściwie go opisać, co jest istotne na etapie wstępnym postępowania.

Na gruncie dawnego brzmienia kan. 1676 KPK/83 w doktrynie wyrażano pogląd, że wskazane w nim działania mogły być podejmowane przez przewodniczącego trybunału wyłącznie przed przyjęciem sprawy do rozpoznania. Tym samym praktyczne zastosowanie tzw. „mediacji kanonicznej” w procesach małżeńskich było z natury rzeczy bardzo ograniczone. Zwracano również uwagę, że kan. 1676 KPK/83 – zamiast poszerzać obowiązek wynikający z kan. 1446 KPK/83 – w istocie rzeczy go zawężył, ograniczając pole działania sędziego w zakresie wspierania pojednania małżonków⁷.

Powyższy pogląd nie jest całkowicie pozbawiony podstaw, jeśli ograniczyć się jedynie do wykładni literalnej analizowanego przepisu. Staje się jednak wysoce dyskusyjny w świetle wykładni celowościowej oraz *ratio legis* tej normy. Trudno bowiem wskazać przekonujące racje, dla których sędzia rozpoznający skargę o stwierdzenie nieważności małżeństwa nie miałby prawa podejmować prób doprowadzenia do pojednania stron również na dalszym etapie postępowania – zwłaszcza gdyby możliwość pojednania pojawiła się dopiero w jego toku.

3. Skutki mediacji

W procedurze cywilnej skutki mediacji mogą być zarówno materialne, jak i psychologiczne. Do skutków formalnych należy przede wszystkim możliwość zawarcia ugody sądowej lub pozasądowej, która – po zatwierdzeniu przez sąd – nabiera mocy wyroku i kończy postępowanie. Mediacja umożliwia również ustalenie warunków opieki nad dziećmi, wysokości alimentów, podziału majątku oraz zasad kontaktu

⁷ Tak też M. KOSEK, *Mediacja w kanonicznym procesie małżeńskim*, Opolskie Studia Administracyjno-prawne 2007, t. 4, s. 117.

z dziećmi w sposób bardziej elastyczny i dostosowany do potrzeb konkretnych rodzin. Jest to szczególnie istotne w kontekście tzw. „dobrego rozwodu”, który – mimo zerwania więzi małżeńskiej – umożliwia utrzymanie elementarnej współpracy rodzicielskiej i komunikacji między byłymi małżonkami⁸.

W wymiarze emocjonalnym mediacja pozwala stronom uniknąć eskalacji konfliktu, ograniczyć poziom stresu związanego z postępowaniem sądowym oraz zachować wzajemny szacunek i zdolność do porozumienia, co ma kluczowe znaczenie zwłaszcza w przypadku par z małoletnimi dziećmi. Mediacja tworzy przestrzeń do wyrażenia emocji, potrzeb i oczekiwań, które w klasycznym postępowaniu sądowym często zostają zredukowane do formalnych wniosków procesowych⁹.

Jednak rzeczywista skuteczność mediacji pojednawczej w sprawach rozwodowych pozostaje ograniczona. Jak pokazują dane statystyczne, w Polsce w 2012 r. jedynie 4,3% spraw rozwodowych zakończyło się cofnięciem pozwu, co oznacza, że większość małżeństw, które zdecydowały się na mediację, nie powróciła do wspólnoty życia. W praktyce więc mediacja najczęściej prowadzi do ugodowego rozstania, a nie do faktycznego pojednania¹⁰.

W prawie kanonicznym skutki mediacji – rozumianej jako duszpasterska interwencja w duchu pojednania – mają inny charakter i cel. Przede wszystkim nie występuje tu forma ugody, która w prawie cywilnym może kończyć postępowanie. Sąd kościelny nie może wydać wyroku stwierdzającego nieważność małżeństwa na podstawie zgodnego oświadczenia stron. Zgodnie z kan. 1679 KPK/83 wyrok musi opierać się wyłącznie na zgromadzonym materiale dowodowym, który prowadzi sędziów do osiągnięcia moralnej pewności co do nieważności zawartego małżeństwa.

Zmniejszone szanse na pojednanie stron w toku procesu kanonicznego wynikają przede wszystkim z odmienności jego charakteru i celu.

⁸ A. GÓJSKA, *Mediacje rodzinne*, Warszawa 2014, s. 54.

⁹ A. ZIENKIEWICZ, *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007.

¹⁰ A. GÓJSKA, *Mediacje rodzinne*, Warszawa 2014, s. 58.

W postępowaniu o rozwód zasadniczym przedmiotem dowodzenia jest aktualny stan pożycia małżonków. Tymczasem w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa bada się, czy już w chwili zawarcia związku istniały przeszkody lub wady zgody, które czyniły go nieważnym od samego początku (*ex tunc*). Przeszkody małżeńskie mają charakter rozrywający – powodują nieważność małżeństwa od momentu jego zawarcia. Jeżeli związek został zawarty np. pod przymusem (kan. 1103 KPK/83) albo przy symulacji zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK/83), należy przyjąć, że wspólnota małżeńska *de facto* nigdy nie zaistniała. W takich przypadkach trudno mówić o realnej możliwości pojednania i odbudowania pożycia małżeńskiego.

Mimo to, „mediacja kanoniczna” nie jest przebrzmiałym anachronizmem. Skutki duszpasterskiej mediacji w postępowaniu kanonicznym mogą być znaczące. Po pierwsze, pojednanie stron może doprowadzić do zaniechania procesu i wznowienia wspólnoty życia małżeńskiego – co *de iure* uniemożliwia dalsze prowadzenie sprawy (kan. 1677 § 4 KPK/83).

Po drugie, mediacja może przyczynić się do lepszego przygotowania do procesu: uporządkowania emocji, wyjaśnienia motywacji, zebrania informacji o przebiegu małżeństwa, a nawet uzyskania większego zrozumienia dla istoty sakramentalnego węzła. Po trzecie, duszpasterska rozmowa może prowadzić do pogłębionego rozeznania, że związek rzeczywiście był nieważny już od samego początku, co sprzyja dojrzalszemu podejściu do procesu i jego skutków – również duchowych.

W odróżnieniu od mediacji świeckiej, skutki „mediacji kanonicznej” są niewiążące proceduralnie, ale mogą mieć wpływ na decyzję o wszczęciu lub kontynuowaniu procesu. Ich znaczenie jest zatem przede wszystkim moralne, duszpasterskie i egzystencjalne, a nie prawne w ścisłym sensie. Z tego względu nie powinno się ich jednak marginalizować – w niektórych przypadkach to właśnie dzięki nim możliwe jest uzdrowienie relacji lub dojście do prawdy o rzeczywistym stanie zawartego małżeństwa¹¹.

¹¹ G. NORDHELLE, *Mediacja. Sztuka rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2010.

4. Mediator – czyli kto?

W postępowaniu świeckim mediator to osoba trzecia, z zewnątrz, której zadaniem jest ułatwienie rozmowy między stronami pozostającymi w konflikcie. Najczęściej jest to prawnik, psycholog, pedagog lub inny specjalista przeszkolony w zakresie technik mediacyjnych. Cechami mediatora są: bezstronność wobec stron, neutralność względem przedmiotu sporu, zachowanie poufności, kompetencje komunikacyjne i umiejętność zarządzania konfliktem. Mediator nie rozstrzyga sporu i nie narzuca rozwiązań, lecz wspiera strony w wypracowaniu wzajemnie akceptowalnego porozumienia. Jego rola jest moderująca, nie arbitrażowa¹².

W prawie kanonicznym „mediator” nie funkcjonuje jako wyodrębniona instytucja procesowa w ścisłym znaczeniu. Niemniej jednak, rolę pośrednika w procesie pojednania stron mogą pełnić różne osoby – zarówno duchowni jak i świeccy – posiadający odpowiednie kompetencje i autorytet. Zgodnie z kan. 1063 KPK/83, przed rozpoczęciem procesu sądowego rolę tę mogą pełnić duszpasterze: proboszcz, wikariusz, kierownik duchowy lub doradca życia rodzinnego. Na dalszym etapie postępowania mediacyjnego funkcje mogą być podejmowane również przez sędziego lub przewodniczącego kolegium sędziowskiego, którzy – zgodnie z kan. 1446 § 2 KPK/83 – mają obowiązek wskazać stronom możliwości pojednania i słusznego rozwiązania sporu. Także obrońca węzła małżeńskiego, działając na podstawie kan. 1432 KPK/83, podejmuje działania zmierzające do ochrony nierozzerwalności małżeństwa, co może obejmować również zachęcanie stron do pojednania.

W przeciwieństwie do mediacji świeckiej, w której mediator powinien być osobą neutralną i niezaangażowaną emocjonalnie, „mediacja kanoniczna” opiera się na innych założeniach. Osoba pełniąca funkcję mediatora w sensie pastoralnym powinna być przede wszystkim

¹² H. PRZYBYŁA-BASISTA, *Proces mediacji rodzinnych – od teorii do praktyki*, Mediator 21 (2002), s. 5-23; R. MOREK, *Mediacja i arbitraż*, Warszawa 2006; E. GMURZYŃSKA, R. MOREK (red.), *Mediacje. Teoria i praktyka*, Warszawa 2024.

kompetentna duchowo, psychologicznie i teologicznie. Jej celem nie jest wypracowanie kompromisu w sensie formalnoprawnym, lecz rozeznanie prawdy o sytuacji małżeńskiej oraz troska o dobro duchowe małżonków i ewentualne uzdrowienie ich relacji. Oznacza to, że „mediacja kanoniczna” zakłada znacznie głębszy poziom zaangażowania i odpowiedzialności moralnej. W tym kontekście mediator w procedurze kościelnej to nie tyle bezstronny obserwator, ile towarzysz duchowy i przewodnik, który pomaga małżonkom spojrzeć na ich sytuację w świetle Ewangelii i nauczania Kościoła. Jego autorytet wypływa nie z formalnego umocowania, lecz z rozeznania, doświadczenia i zdolności towarzyszenia w procesie często bolesnego dojrzewania do prawdy¹³.

Zakończenie

Rozkład więzi małżeńskich, choć dotyczy indywidualnych losów ludzkich, niesie ze sobą konsekwencje o wymiarze społecznym i eklezjalnym. Wobec tej rzeczywistości zarówno prawo świeckie, jak i kanoniczne poszukują narzędzi, które nie tylko pozwolą rozwiązywać spory, lecz także pomogą chronić godność osób i wspierać je w sytuacjach kryzysowych. Mediacja jako instytucja ugruntowana w polskim prawie cywilnym, znajduje dziś szerokie zastosowanie w sprawach rodzinnych.

W kontekście kanonicznego procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa trudno mówić o mediacji w sensie techniczno-prawnym. Istnieje jednak odpowiednik tej instytucji – zakorzeniony w duszpasterskiej trosce Kościoła i jego sakramentalnym rozumieniu małżeństwa. „Mediacja kanoniczna” i jej cel są zasadniczo odmienne od świeckich wzorców mediacji.

Analiza charakteru, zakresu, skutków i podmiotów „mediacji kanonicznej” prowadzi do wniosku, że mamy do czynienia z instytucją specyficzną, której celem nie jest kompromis, lecz rozeznanie

¹³ W. BROŃSKI, *Duchowny jako mediator*, Studia z Prawa Wyznaniowego 24 (2021), s. 109-128.

prawdy oraz – tam, gdzie to możliwe – przywrócenie komunii małżeńskiej. „Mediacja kanoniczna” jako środek pastoralny, wpisuje się w misję Kościoła, towarzyszenia osobom przeżywającym kryzys. Nie zastępuje ona procesu sądowego, lecz może stanowić jego istotne dopełnienie, zwłaszcza w fazie wstępnej, umożliwiając pogłębione rozeznanie sytuacji stron. Z tego względu warto postulować dalszy rozwój i systematyzację działań pojednawczych w praktyce trybunałów kościelnych: poprzez wzmocnienie roli poradni rodzinnych, formację duchownych i sędziów w zakresie komunikacji pojednawczej, a także promowanie mediacji jako elementu integralnego duszpasterstwa rodzin. W dłuższej perspektywie należałoby również rozważyć instytucjonalizację mediacji kanonicznej jako etapu obligatoryjnego (lub przynajmniej zdecydowanie zalecanego) poprzedzającego formalne rozpoczęcie procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Tego rodzaju rozwiązanie mogłoby sprzyjać głębszemu rozeznaniu duchowemu sytuacji stron, umożliwić odzyskanie wzajemnego szacunku, a w niektórych przypadkach – także pojednanie i odbudowę wspólnoty małżeńskiej. Nawet jeśli do pojednania nie dochodzi, przeprowadzona z poszanowaniem osoby i prawdy mediacja może pomóc w przeżyciu rozstania w sposób bardziej odpowiedzialny, dojrzały i otwarty na dalsze życie w Kościele. Z tego względu mediacja kanoniczna jawi się nie jako narzędzie techniczne, lecz jako wyraz duszpasterskiej troski Kościoła o osoby dotknięte kryzysem małżeńskim – troski, która nie rezygnuje z prawdy, a zarazem nie odwraca się od człowieka w jego słabości. W tym sensie wpisuje się ona głęboko w misję Kościoła jako „szpitala polowego”, którego pierwszym zadaniem nie jest sądenie, lecz uzdrawianie, nie orzekanie, lecz towarzyszenie – w świetle Ewangelii i z miłością Chrystusa, Oblubieńca Kościoła.

References

- ARCZEWSKA M., *Role społeczne sędziów rodzinnych*, Warszawa 2009.
BROŃSKI W., *Duchowny jako mediator*, *Studia z Prawa Wyznaniowego* 24 (2021), s. 109-128.

- DUŚ M., *Mediacje małżeńskie i rodzinne szansą na pozasądowe rozwiązanie konfliktu*, Kortowski Przegląd Prawniczy 2 (2025), s. 23-27.
- GÓJSKA A., *Mediacje rodzinne*, Warszawa 2014.
- KOSEK M., *Mediacja w kanonicznym procesie małżeńskim*, Opolskie Studia Administracyjno-prawne 2007, t. 4, s. 117-118.
- MAJER P. (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Warszawa 2023.
- MOREK R., *Mediacja i arbitraż*, Warszawa 2006; E. GMURZYŃSKA, R. MOREK (red.), *Mediacje. Teoria i praktyka*, Warszawa 2024.
- NAKIELSKA M., *Legitymacja czynna i bierna do mediacji w kanonicznym procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: J. CZAPSKA, M. SZELĄG-DYLEWSKI (red.), *Mediacja w prawie*, Kraków 2014.
- NAKIELSKA M., *Mediacja i możliwość jej aplikacji w procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: R. SZTYCHMILER, J. KRZYWKOWSKA (red.), *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. I, Olsztyn 2012.
- NORDHELLE G., *Mediacja. Sztuka rozwiązywania konfliktów*, Warszawa 2010.
- PRZYBYŁA-BASISTA H., *Mediacje rodzinne w konflikcie rozwodowym. Gotowość i opór małżonków a efektywność procesu mediacji*, Katowice 2006.
- PRZYBYŁA-BASISTA H., *Proces mediacji rodzinnych – od teorii do praktyki*, Mediator 21 (2002), s. 5-23
- WOJDAŁA M., *Prawo kanoniczne – stwierdzenie nieważności małżeństwa*, w: J. PA-SIEKA (red.), *Rozwód cywilny i „rozwód kościelny”. Rozwiązywania i stwierdzanie nieważności małżeństwa*, Wrocław 2014.
- ZIENKIEWICZ A., *Studium mediacji. Od teorii ku praktyce*, Warszawa 2007.

Nota o autorze

Lucjan Świto – prezbiter archidiecezji warmińskiej, profesor zwyczajny prawa kanonicznego, kierownik Katedry Filozofii i Prawa Kanonicznego na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Oficjał Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, konsultor Rady Prawnej KEP.